

З ІСТОРІЇ РАДІОЛОГІЇ

УДК [616-006+615.849](477.83)(093)

ОКСАНА МИКОЛАЇВНА СТАДНИК¹, ОРЕСТ ВОЛОДИМИРОВИЧ ТРІЛЬ²

¹ Львівська обласна клінічна лікарня

² Львівський державний онкологічний регіональний лікувально-діагностичний центр

ОНКОЛОГІЯ ТА РАДІОЛОГІЯ У ЛЬВОВІ: ВІД ПЕРШИХ КРОКІВ ДО СТАНОВЛЕННЯ

Резюме. У другій половині XIX століття в усьому світі почався бурхливий розвиток наук. В українському науковому середовищі та у львівському, зокрема, було зроблено неймовірну кількість відкриттів, нові пристрої, висловлено гіпотези, які в багатьох випадках стали знаковими у контексті світового цивілізаційного розвитку. Винахідництво торкнулось усіх без винятку галузей технічних та природничих наук, у тому числі й медицини. Це невелике дослідження має на меті хоча б частково відновити імена геніїв — наших співвітчизників, які принесли славу нашому народу. Відкриття українця Івана Пулюя, винаходи львів'ян Юзефа Ханя-Дембіцкі, Броніслава Сабата, Антонія Цешинського та інших мають зайняти належне місце серед світових наукових досягнень.

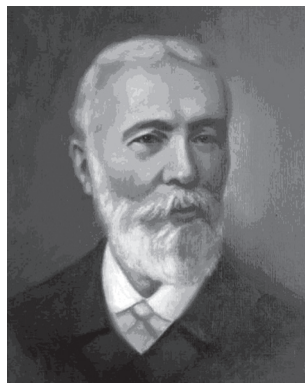
Ключові слова: Львів, Львівський загальний шпиталь, радіологія, радіотерапія, радій, онкологія.

В історії вивчення такого фізичного явища, як радіоактивне випромінювання винаходи українських дослідників знаходяться в затінку, а праці Івана Пулюя та інших талановитих вчених, на жаль, недооцінені ані їх сучасниками, ані нами — їхніми нащадками.

Тим часом, саме Іван Пулюй¹, професор Віденського та ректор Празького університетів, працював у першій когорті відкривачів X-променів, сконструювавши вакуумні катодні лампи власної модифікації, які їх генерували.

У 1881 році трубка, сконструйована І. Пулюєм як джерело променистого світла, була відзначена Срібною медаллю на Міжнародній електротехнічній виставці в Парижі. В усьому світі вона стала відома як «лампа Пулюя» і навіть була у промисловому виробництві впродовж тривалого часу. Цілу серію наукових публікацій під загальною назвою «Промениста енергія і так званий четвертий стан матерії» Іван Пулюй надрукував німецькою мовою у віденських журналах у 1880–1882 роках [40, 41, 42], перевиданих Англійським фізичним товариством англійською мовою у Лондоні у 1889 році. У них він докладно описав видимі катодні промені. Як було встановлено Пулюєм, такі лампи, крім флуоресціюючого світла, генерували й особливі промені, здатні проникати крізь людське тіло.

Чи не найбільшій увазі заслуговує висловлене ним вдале трактування природи та мікроскопічного механізму виникнення X-променів на відміну від помилкових гіпотез, висунутих К. Рентгеном. Продемонструвавши 6 лютого 1896 року на засіданні математично-природничого відділу Віденської академії наук високоякісні світліни хребта мертвої двомісячної дитини, туберкульозної руки одинадцятирічної дівчинки та інших частин людського тіла, виконаних з допомогою X-променів, І. Пулюй першим звернув увагу на перспективу їх практичного застосування у медицині — вони були настільки чіткими, що дозволяли виявляти патологічні зміни в тілах пацієнтів.

Іван Пулюй

Лампа Пулюя

Один із перших (1895 р.) Пулюєвих знімків. Рука доньки дослідника Наталі

тоді своєю авторів ні визнання, ані прибутків.

При цьому американські фізики саме завдяки «лампи Пулюя» мали можливість відтворити X-промені. Професор обсерваторії у Вісконсині (США) Е. Фрост свідчить: «Коли я прочитав про відкриття Рентгена, то відразу продивився всі Круксові трубки і серед них знайшов таку, що виділяла значні X-промені. Детально оглянувши її, я констатував, що це трубка конструкції Пулюя... Ця трубка виділяє сильні промені... З нею я поводився дуже обережно, бо усвідомлював, що в ті часи вона була однією з найкращих ламп в Америці. Тепер вона зберігається в Дермонтському музеї, США» [19]. Високої якості світлин вчений досягнув, використовуючи лампу особливої конструкції, виготовлену ним 14 роками раніше до повідомлення Рентгена. За її допомогою було отримано першу X-променеграму на американському континенті.

Внесок львів'ян у розвиток даної галузі фізики був не менш вагомим. Відомі публікації львівського фізика Чеслава Бадачевського з питань проведення досліджень із використанням трубки Крукса, результати яких були представлені науковим колам у 1882 р. [1]. Львівський фізик проф. Францішек Добжинський 1890 року у Львові, а згодом на зборах Академії наук у Відні оголосив доповідь про електромагнітні хвилі, отримані за методом Герца, що проникають через дерево, яке є електричним ізолятором. Крім того, він виявив, що ці хвилі впливають на чутливу фотопластинку як звичайне світло. Єдиний вагомий недолік: експозиція мала бути тривалою — 3 години [18].

Із відкриттям X-променів у 1895 році та радіоактивності у 1896 р. розпочався розвиток багатьох галузей науки, зокрема, й медицини. Вивчення проводились у декількох напрямках: дослідження як фізичних явищ, променеві дослідження в медицині з метою діагностики захворювань, використання X-променів та радіоактивних властивостей нововідкритих хімічних елементів, зокрема радію та торію, в лікувальних цілях.

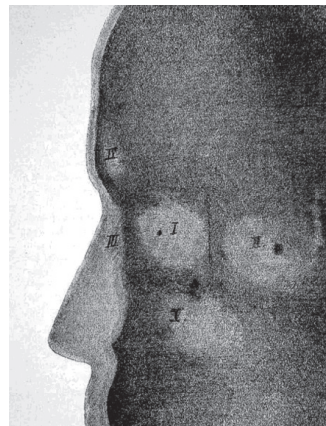
«X-променеманія» та «радіоманія» не оминула й львівське наукове середовище.

Існує інформація, що вже на 1896 рік у світі було надруковано 15 публікацій на тему застосування X-променів у діагностиці. Серед них віднайдено монографію львівського фізика Зигмунда Коростеньського [24]. У період Першої світової війни та в міжвоєнні роки в ряду перших у Польщі фізиків, що займалися

Саме світлини Пулюя, а не Рентгена (sic!) довгий час репродукували на своїх сторінках провідні європейські газети та журнали для публікацій про відкриття невідомих X-променів. Дивовижні результати українського фізика, які використовують зараз у кожній лікарні, не принесли

Станіслав Лорія

Скіаграма.

Видрук зі статті Е. Махека (Księga pamiątkowa Uniwersytetu Lwowskiego) за 1900 р.

В останні роки XIX ст. у ЛЗШ (Львівському загальному шпиталі) почали активно організовувати рентгенологічні лабораторії та впроваджувати рентгенологічні обстеження при найрізноманітніших захворюваннях: достовірно відомо, що у 1899 р. хірургічна клініка придбала рентгенапарат [23]. З часом в усіх відділеннях Загального шпиталю та клініках були встановлені рентгенапарати.

Якщо у Львові першими відкрили рентгензаклади В. Гельман та Г. Волліш, то станом на 1908 рік вже існував Рентгенівський інститут Юлія Майзельса по вул. 3-го травня, 11 (нині Січових Стрільців), в якому

Броніслав Сабат

питаннями радіоактивності, був проф. Станіслав Лорія².

Знаково, що зі Львова вийшла перша стаття щодо застосування X-променів в урології з метою діагностики сечокам'яної хвороби [23] (М. Герман, 1899). У 1900 р. у збірнику Львівського університету було надруковано роботу офтальмолога проф. Емануела Махека³ про застосування X-променів для вилучення металевих чужорідних тіл при травмах ока та орбіти, що було особливо важливо для промислової та військової медицини [29]. Обстеження проводились у рентгенкабінеті (закладі) львівських лікарів Вільгельма Гельмана та Генрика Волліша⁴. В особливо складних випадках світлини, які тоді називали скіаграмами, виконувались у Відні.

почали використовувати лікування із застосуванням рентгенівських променів та радіотерапію [66]. На 1912 р. функціонували ще й інші рентгензаклади. Лише Броніславу Сабату належали Рентгенівський інститут по вул. Чарнецького, 3 (нині Винниченка) та Заклад рентгенівський та електромедичний по вул. Лелевеля, 2 (нині

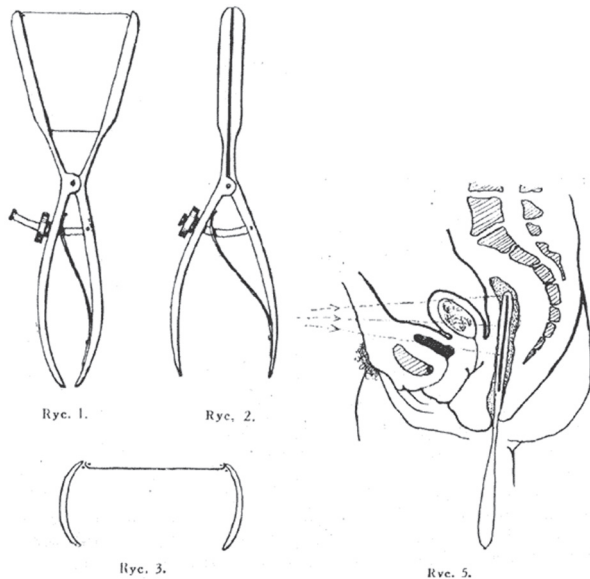

Рис. 1. Принцип ендорадіології Б. Сабата

Поповича). По вул. Сикстуській, 31 (нині Дорошенка) розміщувався Рентгенівський інститут та хімічна лабораторія Е. Зільберштайна [48].

Значний вклад у розвиток світової радіології вніс проф. Броніслав Сабат⁵.

У 1911 р. він опрацював та отримав патент на методику рентгенокімографії, котра давала можливість фіксувати перебіг рухових явищ внутрішніх органів, зокрема серця та великих судин [43, 44]. Іншим методом, винайденим Б. Сабатом, була ендорадіологія (1929) [45], суть якого полягала в отриманні рентгенівських зображень за допомогою спеціальної лампи, введеної в порожнину таких внутрішніх органів, як пряма кишка, шлунок або стравохід⁶.

У 1907 р. проф. Антонієм Цешинським⁷ у праці «Atlas radiologiczny zdjęć dentystycznych» було сформульовано правила ізометрії в стоматологічній радіології, що дало можливість виготовлення рентгенівських фото зубів із відображенням дійсної довжини кореня зуба (т. зв. «Ізометрія Цешинського»). Цим власне й було закладено підвалини для розвитку рентгеностоматології та широкого застосування рентгенівських знімків з метою діагностики та лікування зубів. У міжвоєнний період він винайшов цілу низку пристроїв, що полегшували роботу лікаря-радіолога, докладно опрацював техніку виконання інтра- та екстраоральних рентгенівських знімків. Результати багаторічних досліджень професор виклав у підручнику зі рентгеностоматології⁸, що вийшов друком у 1926 р.

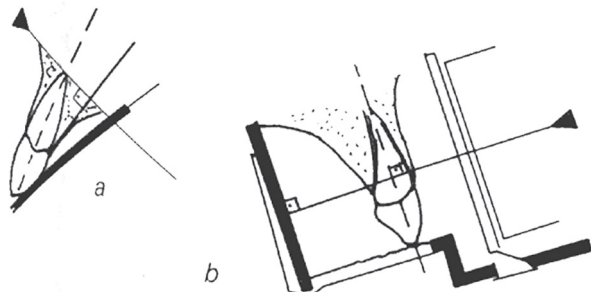
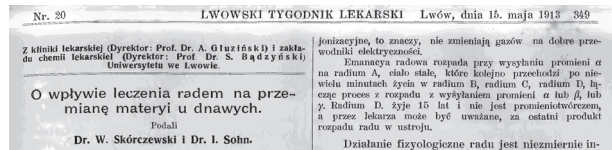

Рис. 2. Ізометрія Цешинського

Можна стверджувати, що завдяки концентрації у Львові високого рівня фахівців з фізики, хімії та медицини, рентгенологія та радіотерапія на теренах України були започатковані саме у нашому місті.

Серед перших спеціалістів, які почали досліджувати та використовувати лікувальну дію радію та Х-променів при різноманітних захворюваннях, зокрема при онкопатології, були лікарі Державного загального шпиталю та клінік лікарського факультету Львівського університету.

Першим доказом застосування радію у Львові з лікувальною метою є спільна публікація львівських лікарів та хіміків Львівського університету. У 1912–1913 роках проведено вивчення впливу радію на обмін речовин при подагрі. Результати опубліковано у Львівському лікарському тижневику [49].

Публікація про результати лікування радієм у Львівському лікарському тижневику (1913 р.)

Крім того, робота була надрукована у престижному німецькому журналі «Zeitschrift für die experimentelle Pathologie und Therapie», №14 за 1913 р.

Другою публікацією стала інформація, подана у 1913 р., про стан радіотерапії в гінекології [30]. На засідання Львівського гінекологічного товариства кількома лікарями (проф. акушерства А. Марс, рентгенолог Е. Майзелє, гінеколог Ф. Косьмінські та ін.) було підготовлено ґрунтовну доповідь про стан радіотерапії в гінекології в світі та Львові. Впродовж останніх років молоді спеціалісти стажувались у провідних шпиталях та клініках Європи з питань лікування онкозахворювань у жінок. Оскільки радій чи торій коштували нечувано дорого, то акценти було поставлено на рентгенотерапію.

Знаковим можна вважати виступ на II з'їзді польських інтерністів, що проходив у Львові 1914 р. [37], львівського (українського) лікаря, ім'я якого асоціюється із терапією — Мар'яна Панчишина⁹. Його з повним правом можна назвати першим українським рентгенологом, оскільки з самого початку своєї професійної діяльності він багато уваги приділяв вивченню та використанню Х-променів у внутрішній медицині. Видатний лікар бачив у розвитку рентгенології велике майбутнє. Одними із перших його досліджень були терапевтичний вплив рентгенівських променів на глибокі дихальні шляхи та питання лікування злоякісних новоутворень за допомогою рентгенівських променів¹⁰. Відомі його доповіді на засіданні Львівського лікарського

Мар'ян Панчишин

товариства (1918)¹¹ про рентгенотерапію у внутрішній медицині на I з'їзді українських лікарів, що відбувся у Львові у листопаді 1924 року.

Проф. М. Панчишин проводить обстеження пацієнта на рентгенологічному апараті у кабінеті протитуберкульозного диспансеру на Устияновича, 14 (фото 1938 р. з Музею історії медицини Галичини ім. М. Панчишина)

В 1903 році у Львові було відкрито амбулаторію «Народна лічниця». Оскільки вона фінансувалась виключно із добродійних внесків, то не мала змоги обладнати рентгенологічну лабораторію. У Радіологічному інституті Ю. Майзельса за погодженням керівництва обох лікувальних закладів для безоплатного обслуговування пацієнтів Народної лічниці щоденно надавались окремі години [66].

Придбання рентгенапарата у першій українській лікарні Львова стало можливим тільки у 1928 році. Незмінним керівником рентгенологічного кабінету до 1946 р., до реорганізації лічниці у 3-тню міську лікарню, була лікар Ярослав Криштальська¹².

У травні 1929 року у власному будинку проф. М. Панчишина по вул. Устияновича, 14 було відкрито протитуберкульозний диспансер. Обладнання для лікарського кабінету та сучасний рентгенапарат було придбано за власні кошти цієї видатної людини [65].

Був відомим у свій час у львівських медичних колах Еміль Майзельс¹³. Його інтереси охоплювали усі аспекти застосування X-променів та радіоактивності в медицині. У 1937 р. він був делегатом V Міжнародного з'їзду радіологів у Чикаго¹⁴. Вважався найкращим спеціалістом у лікуванні онкозахворювань рентгенпроменями.

Його авторству належить низка фахових публікацій високого рівня не тільки в польській медичній пресі, а й у періодичних виданнях США та Австрії¹⁵.

Еміль Майзельс, тримаючи руку на пульсі сучасного стану розвитку рентгенотерапії злоякісних новоутворень, опрацював питання помилок діагностики [34], встановив правила радіотерапії при злоякісних новоутвореннях [31], заакцентував важливість використання декількох джерел опромінення [33], вивчав біологічний вплив променів залежно від фізичних параметрів [32, 35] тощо. Відомі його праці у співавторстві із проф. К. Бохеньські¹⁶ [3] та проф. А. Цешинським [8]. Також Е. Майзельс співпрацював із видатним львівським математиком Гуго Штайнгаузом¹⁷ над дослідженнями, метою котрих було використання математики у медицині: суть дослідження полягала у розрахунках просторової локалізації недоступних об'єктів під контролем рентгенівських променів. Результатом цієї співпраці стало створення пристрою — інтровізора (introwizor), який був використаний при виконанні оперативних втручань у Львівському військовому шпиталі для видалення шроту (картечі) з черепної коробки (всього таких операцій було виконано 4). 1938 року апарат був запатентований у США та продемонстрований на з'їзді рентгенологів у Варшаві та Міністерстві військових справ [69].

Іншим фахівцем високого класу був асистент хірургічної клініки, радіолог Юзеф Ханя-Дембіцкі¹⁸. Студював рентгенологію під керівництвом Г. Гольцкнехта¹⁹. В останні роки життя працював над власною атомною теорією, котрою намагався пояснити природу променевої енергії [68]. Мав публікації не лише польською, а й німецькою, французькою та англійською мовами²⁰.

Ю. Ханя-Дембіцкі

Член-кореспондент Міжнародного товариства професорів лікарської радіології у Відні, член Польського лікарського радіологічного товариства, перший львів'янин, котрого було обрано членом British Institut of Radiology у 1925 р., він двічі обирався делегатом міжнародних з'їздів радіологів: 1-го у Лондоні у 1925 р. та 2-го у Стокгольмі у 1928 р. [38].

Юзеф Ханя-Дембіцкі у 1922–1923 рр. опублікував ґрунтовні статті про теорію та засади радіотерапії новоутворень, лікування рентгенівськими променями [9, 10, 12], а також «Необхідну інформацію в галузі рентгенотерапії для практичних лікарів» [11] із детальними рекомендаціями в розрізі окремих нозологій, у 1925 — «Про місце рентгенології в медицині» [13]. У 1928 р. за його авторством було надруковано статтю «Навчання рентгенології на лікарських студіях» [17], яка яскраво демонструвала наскільки серйозно та фахово ставились львівські наукові медичні кола до питання розвитку й визнання радіології як спеціальності. Ним було опрацьовано проект апарата для рентгенологічних досліджень у ветеринарії, який у 1925 р. був

представлений на I Міжнародному з'їзді радіологів у Лондоні [16], де отримав нагороду.

Після епохальних відкриттів X-променів та радіоактивності науковці вбачали в нових засобах, певною мірою, панацею від такої страшної недуги, як рак. Питання лікування злоякісних новоутворень та становлення радіотерапії виявилися взаємопов'язаними.

У середині XIX ст. онкологія не вважалась окремою спеціальністю. У Львові з метою лікування злоякісних захворювань у ЗШ було виділено окремі палати у відділеннях внутрішніх хвороб, хірургічному та гінекологічному. Трохи пізніше, наприкінці XIX ст., онкологічні ліжка функціонували офіційно: у 1873 році у гінекологічному відділенні ЗШ було розгорнуто 4 онкологічних ліжка [53]. Окремі ліжка для онкохворих жінок у гінекологічному відділенні було створено за ініціативою завідувача цього відділення Загального шпиталю А. Чижевича²¹, чим було закладено основи для становлення онкогінекології у Львові.

Пізніше лікуванням новоутворень жіночої статеві сфери займалися хірурги, зокрема Гжегож Зембіцкі²². Вже на початку своєї медичної кар'єри Г. Зембіцкі виявив зацікавленість онкологією²³. Саме він вперше виконав оперативні втручання при раку молочної залози, головного мозку, новоутвореннях матки, шлунка, сечостатевих шляхів, ЛОР-органів [63].

Відомі його виступи на засіданнях Львівського лікарського товариства та праці в медичних часописах, присвячені розробці та впровадженню нових методик лікування та оперативних втручань при раках різної локалізації. Наприклад, у своїй статті за 1896 рік²⁴ Г. Зембіцкі детально описав позитивний ефект використання нового методу оперативного втручання власне при лікуванні карциноми матки.

Також ще у 1899–1900 рр. Адам Соловій²⁵, майбутній завідувач акушерсько-гінекологічного відділення ЗШ, у своїх статтях [51, 52] вже піднімав питання лікування новоутворень матки та перебігу вагітності при раку.

На зламі XIX–XX століть питання лікування онкологічних захворювань жваво обговорювались на сторінках медичних часописів та на фахових з'їздах лікарів. Так, у 1901 р. на XI з'їзді хірургів Польщі [14] значна частина виступів була присвячена етіології раку (львівські лікарі П. Куцера, С. Руфф, проф. Г. Зембіцкі та Л. Ридигер). У 1907 р. за підсумком X з'їзду польських лікарів та натуралістів у Львові було ухвалено рішення «В справі протиракової акції» [15], основними пунктами якого було створення протиракових інституцій (комітетів) на території держави, відкриття притулків для невиліковних хворих, проведення статистичних досліджень з метою вивчення закономірностей захворюваності на злоякісні новоутворення та розробки ефективних методів лікування.

Питання лікування злоякісних новоутворень після Першої світової війни набуло особливої актуальності, оскільки захворюваність почала зростати особливо в осіб молодого працездатного віку. Про це свідчили численні статистичні [22, 25, 58] та клінічні

дослідження, які проводили як патологоанатоми, так і лікарі-практики у львівських медичних закладах.

Почали виділятися окремі напрямки онкології. Так, питаннями онкогематології впритул займався Юзеф Вічковський²⁶, від самого початку своєї професійної діяльності²⁷ і в подальшому, перебуваючи на посаді старшого ординатора відділення внутрішніх хвороб №1 ЗШ [59, 60].

Відомі публікації у PGL про лікування радієм раку матки — проф. Адам Соловій (1923)²⁸; лікування лімфогранулематозу, цукрового діабету та захворювань нирок — статті з клінік внутрішніх хвороб [27, 50, 55, 56], акушерської [46] та хірургічної [20, 21, 36]. Піонером у застосуванні радію в лікуванні пухлин сечового міхура (спільно із Е. Майзельсом) та простати [26] був проф. Станіслав Лясковніцкі²⁹. Варті уваги публікації 1929 р. — лікарів М. Сейдлера [47] з акушерсько-гінекологічного відділення лікарні Каси хворих та М. Унгара [57] з єврейської лікарні св. Лазаря у Львові.

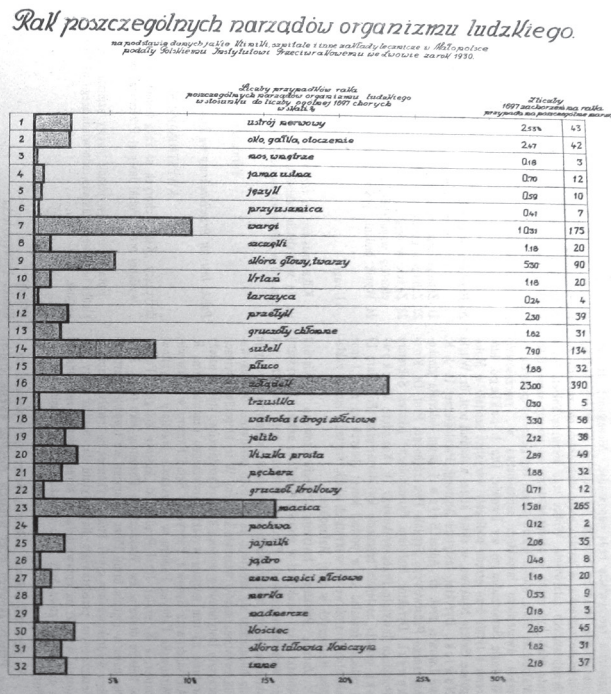
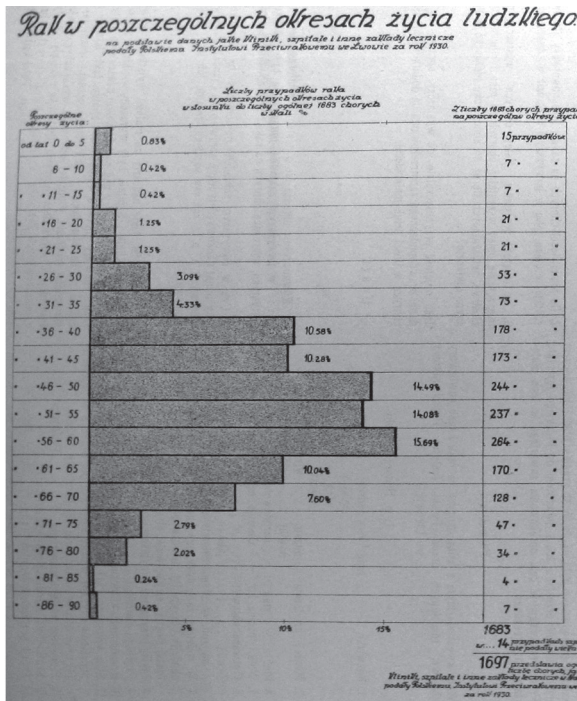
Під керівництвом проф. К. Бохеньскі³⁰ новий поштовх для розвитку отримала онкогінекологія. При акушерсько-гінекологічній клініці у 1921 р. було створено онкологічний підрозділ (ракова станція, *Stancja rakowa*), лікування в якому проводилось рентгєнівськими променями на спеціально для цього закупленому апараті. Лікування радієм було впроваджено значно пізніше (ор. 1929), оскільки його закупівля була пов'язана із деякими труднощами.

Крім того, було надруковано кілька цікавих наукових публікацій, в яких висвітлювались питання значення радію у лікуванні раку матки, про техніку закладання препаратів у випадках раку шийки матки тощо [4]. У спільній праці Е. Майзельса та проф. К. Бохеньскі [3], крім результатів лікування раку матки, подано випадки використання радію при злоякісних новоутвореннях інших органів: сечоводу, піхви, а також при виникненні метастазів. У подальшому проф. К. Бохеньскі неодноразово звертався до даної теми [5, 6, 7].

У своїй статті за 1924 р. [2] керівник акушерсько-гінекологічної клініки проф. К. Бохеньскі використав систематизацію випадків у пролікованих пацієнток у різних групах відповідно до прийнятих засад стадіювання захворювання. Перша група складалась із хворих, поширеність процесу в яких вимагала лікування чи оперативного втручання. Друга група — пограничні випадки захворювань. Третя група — випадки неоперабельні, з поодинокими метастазами. І четверта група — занедбані, невиліковні випадки з множинним метастазуванням. Згодом ця систематизація була покладена в основу клінічної класифікації злоякісних новоутворень.

Цікавий факт: у 1930 р. проф. фізики С. Лорія на засіданні Львівського лікарського товариства читав лекції про лікування променевою енергією [28], що можна вважати вищим ступенем співпраці наукових кіл Львова, потенціалу шпитальних відділень, теоретичних кафедр та клінік Львівського університету.

Маючи потужне наукове та інтелектуальне підґрунтя, Львів став третім містом у тогочасній Польщі, в якому було розпочато організовану боротьбу з раком.

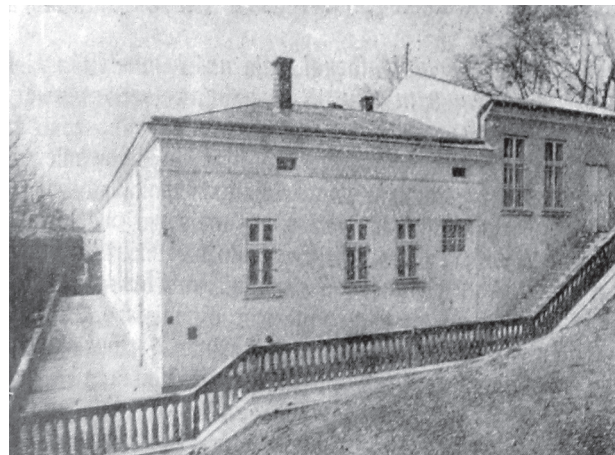
Витяг зі статті К. Венцковського про статистику раку (фото з Польської газети лікарської (Polska gazeta lekarska), №51 за 1931 р.)

Перед прийняттям важливого рішення — створення онкологічного осередку — було проведено величезну організаційну та аналітичну роботу [54]. Серед установ Галичини було розповсюджено анкету з метою встановлення поширення та захворюваності на злоякісні новоутворення. Паралельно працювали патанатоми над статистикою частотного діапазону летальності від раку на матеріалі розтинів померлих у Загальному шпиталі. Додатковим стимулом став Всепольський з'їзд боротьби з раком, який проходив у 1925 р. у Варшаві.

З ініціативи лікарів Львівського державного загального шпиталю, зокрема директора Анджея Погорецького, старшого ординатора II відділення внутрішніх хвороб Вітольда Зембіцького, проф. Романа Ренцького, лікарів Казімежа Венцковського, Маріяна Осуховського та деяких інших посадових осіб, у 1929 р. у Львові було створено Протиракове товариство ім. святого Лаврентія. Метою засновників було якнайповніше використання для співпраці наявних потужностей та об'єднання наукового потенціалу шпитальних відділень, теоретичних кафедр та клінік медичного факультету Львівського університету, ветеринарної академії та закладів гігієни Львова. Фінансову підтримку цей проект отримав від владних та промислових інституцій, серед яких субвенції Департаменту служби здоров'я при Міністерстві внутрішніх справ, Ради м. Львова, Галицької ощадної каси, а також від приватних осіб. В цілому, близько ста фірм з усієї Польщі переказали кошти та обладнання.

У 1931 р. ЗШ отримав можливість відкрити відділення на 16 ліжок у окремому приміщенні, так званій Zakład św. Wawrzyńca Państwowego Szpitala Powszechnego we Lwowie — Заклад св. Лаврентія Державного загального шпиталю у Львові.

Як заакцентував віце-президент товариства Вітольда Зембіцькі у промові, проголошеній на відкритті першого у Львові онкологічного відділення [62], ідея створення протиракового закладу обговорювалась в медичному середовищі ще з 1919 року (власні дані — з 1907 [15]). Передумовами цього стали стрімкий ріст захворюваності та смертності внаслідок онкологічних хвороб, а також відкриття радію та початок його застосування для медичних цілей.

Корпус першого на Галичині онкологічного відділення, організованого у Державному загальному шпиталі у Львові (нині Львівська обласна клінічна лікарня). Фото з Польської газети лікарської (Polska gazeta lekarska), №51 за 1931 р.

Це невелике шпитальне відділення охоплювало спеціалізованим лікуванням (у т. ч. радіотерапією) близько чотирьохсот хворих щорічно. Проте найбільшим досягненням товариства було проведення анкетування та статистичних досліджень з метою виявлення поширення раку в Польщі³¹.

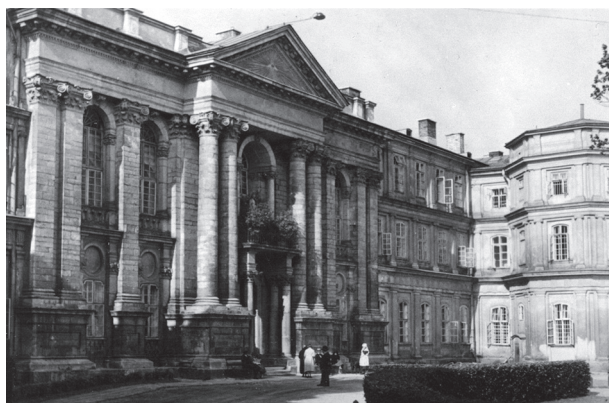
Наступним кроком у розвитку протиракової боротьби було створення у 1937 р. радіологічного відділу при клініці внутрішніх хвороб, ініціатором якого був керівник клініки проф. Роман Ренцік³² [39, 61].

Станом на 1939 р. у Львові було офіційно зареєстровано 3 радіологи — спеціалісти лікування радієм та 23 рентгенологи — спеціалісти з опромінення. Е. Майзельс займався одночасно радіологією та рентгенологією. Серед інших лікарів у списку рентгенологів подано ім'я Я. Криштальської-Рудницької³³.

У 1940 році після реорганізації Загального шпиталю та медичного факультету Львівського університету саме на базі протиракового відділення було створено онкологічну клініку. Довгий час посада керівника клініки була не зайнята. Під час німецької окупації 1941–1944 рр. клініку раку очолював Е. Майзельс [67]. У 1944 р. клініку поновила свою роботу в складі Медичного інституту. Та у 1944–48 рр. посада завідувача була не зайнята, очевидно, не знайшлося спеціалістів відповідного профілю чи фахового рівня.

У наступні роки було прийнято декілька доленосних рішень.

Згідно з наказом №45 від 08.08.1948 р., онкологічну клініку, колишнє протиракове відділення Загального шпиталю, було реорганізовано із відкриттям онкологічних ліжок у клініках: 25 ліжок променевої терапії — у клініці пропедевтичної терапії, 30 онкологічних ліжок — у клініці пропедевтичної хірургії, 20 ліжок — у клініці шпитальної хірургії та 10 онкогінекологічних ліжок [64]. Після реорганізації клінік та повернення шпиталю статусу самостійної установи вже під назвою Львівська обласна клінічна лікарня у 1959 р. на базі онкоклініки було створено онкологічне відділення, проте посада керівника далі не зайнята. Вже впродовж кількох місяців наказом №164 від 09.09.1959 р. онковідділення ліквідовано з наступним розгортанням онколіжок: уроонкологічних — 15 та онкохірургічних — 10.

Державний загальний шпиталь у Львові. 1939 р.
(нині — Львівська обласна клінічна лікарня).
Фото А. Ленкевича (з колекції І. Котлобулатової)

На даний час онкологічні ліжка функціонують у проктологічному, урологічному та отоларингологічному відділеннях ЛОКЛ — по 20 у кожному із них.

У подальшому в рамках реорганізації ЗШ рентгенологічні кабінети та відділення продовжували функціонувати в новій лікувальній структурі. Лікування

радієм широко використовувалось у клініці пропедевтичної хірургії, яку очолював проф. Г. П. Ковтунович³⁴. Щодо навчального процесу, то у 1946 р. було організовано курс рентгенології при кафедрі пропедевтичної терапії, у 1955 — кафедру рентгенології та медичної радіології, очолювану доц. Я. А. Криштальською. При реорганізації клінік в ЛОКЛ Я. А. Криштальська також очолила рентгенологічний відділ лікарні.

У 1946 р. за прикладом радянської системи охорони здоров'я було організовано протираковий диспансер. Розташовувалась нова установа по вул. Пушкіна, 45 (нині ген. Чупринки) у приміщенні колишньої жіночої гімназії ім. королеви Ядвіги.

У 1948 р. при онкодиспансері було відкрито стаціонар, але вже в будівлі колишнього Українського товариства допомоги інвалідам за адресою: вул. Пушкіна, 48. Оскільки товариство утримувало шпиталь, то будинок був пристосований до розгортання ліжкової мережі. У цій будівлі установа розміщувалась до середини 60-х років ХХ ст., відколи була переведена у будівлю по вул. К. Маркса, 59 (нині Єфремова), де зараз знаходиться поліклінічне відділення онкоцентру.

На початку функціонування онкодиспансер очолювали В. Кельман, О. Розуменко, В. Крамчанінова. З 1954 до 1981 р. посаду головного лікаря обіймав Анатолій Іванович Сек. За його каденції у 1965 р. було успішно реалізовано проект будівництва стаціонарного відділення по вул. Броньовій (нині Гашека). Комплекс споруд був розрахований на 130 ліжок. В окремій будівлі розміщена гістологічна лабораторія. Для радіологічного відділення було оснащено окремий блок приміщень із відповідним протирадіаційним захистом. У 1997 р. онкологічний диспансер отримав статус регіонального онкологічного центру. У 2003 р. було завершено будівництво нового, обладнаного сучасною апаратурою корпусу онкоцентру.

Серед тих, хто стояв біля витоків української онкологічної служби, помітними постатями є відомі українські лікарі, професори А. І. Гнатишак³⁵, Б. Т. Білинський³⁶.

Львівський державний онкологічний регіональний лікувально-діагностичний центр. 2015 р.

Втім, діяльність головної онкологічної установи області в нових умовах — це вже зовсім інше дослідження.

Отже, становлення та розвиток рентгенології, радіології та онкології на Галичині був би неможливим без наявної потужної фахової практичної та наукової бази, закладеної лікарями Загального шпиталю на зламі XIX–XX століть, а також їхніми попередниками в галузі надання хірургічної та паліативної онкологічної допомоги. Сто п'ятдесят років тому лікарі Крайового загального шпиталю у Львові (сучасна Львівська обласна клінічна лікарня) заклали підвалини майбутнього розвитку онкології

у Галицькій медицині. Із відкриттям клінік до цієї важкої праці — боротьби з раком — у спільних зусиллях об'єдналися науковий потенціал шпитальних відділень, теоретичних кафедр та клінік медичного факультету Львівського університету. Завдяки цьому став можливим потужний розвиток хірургічних наук, впровадження та застосування нових різноманітних методик лікування (рентгено- та радіотерапія) та оперативних втручань при злоякісних новоутвореннях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Badaszewski Cz.* Wiliam Crookes, wynalazca radiometru, czyli młynka który w rozrzedzonych gazach wiruje pod wpływem promieni światła i ciepła (William Crookes, the inventor of radiometer, or a mill that whirls in rarefied gas under the influence of light and heat). *Przegląd Lekarski (Medical Review)*. — 1882. — № 28. — S. 385–386, *Sprawozdanie z posiedzenia Towarzystwa Lekarskiego Galicyjskiego (The minutes of the meeting of the Galicia Medical Society)*.
2. *Bocheński K.* Dalsze wyniki po naświetlaniu raka macicy promieniami Roentgena / K. Bocheński // *Polska Gazeta Lekarska*. — 1924. — № 33. — S. 447–449.
3. *Bocheński K.* Roentgen i rad przy raku macicy / K. Bocheński, E. Meisels // *Polska Gazeta Lekarska*. — 1925. — № 6. — S. 779–782.
4. *Bocheński K.* W sprawie techniki zakładania preparatów radowych w przypadkach raka szyji macicy, nienadających się do operacji / K. Bocheński // *Polska Gazeta Lekarska*. — 1929. — № 45. — S. 855–856.
5. *Bocheński K.* Wpływ energii promiennej na narząd rodny kobiety / K. Bocheński // *Polska Gazeta Lekarska*. — 1930. — № 41. — S. 769–771; № 42. — S. 795–797.
6. *Bocheński K.* W jaki sposób możemy uzyskać lepsze wyniki po naświetlaniu raka macicy / K. Bocheński // *Polska Gazeta Lekarska*. — 1931. — № 29/30. — S. 573.
7. *Bocheński K.* Leczenie raka macicy w świetle najnowszych poglądów / K. Bocheński // *Polska Gazeta Lekarska*. — 1932. — № 51. — S. 933–935.
8. *Cieszynski A.* Leczenie energią promienną nowotworów złośliwych języka i szczęki / A. Cieszynski, E. Meisels // *Polska Gazeta Lekarska*. — 1932. — № 18. — S. 325–331.
9. *Chania J.* Zasady leczenia promieniami Roentgena / J. Chania // *Lw. Tyg. Lek.* — 1922. — № 2. — S. 2.
10. *Chania J.* Promienie Roentgena w świetle najnowszych badań / J. Chania // *Przyroda i technika*. — 1923. — № 2.
11. *Chania J.* Konieczne wiadomości z zakresu roentgeno-terapii dla lekarzy praktykujących / J. Chania // *Polska Gazeta Lekarska*. — 1923. — № 23. — S. 409–411.
12. *Chania J.* Teoria i zasady radioterapii nowotworów / J. Chania // *Polska Gazeta Lekarska*. — 1923. — № 5. — S. 70–72.
13. *Chania J.* O stanowisko roentgenologii w medycynie / J. Chania // *Polska Gazeta Lekarska*. — 1925. — № 42. — S. 903.
14. *Czasopismo Lekarskie*. — 1901. — S. 290–294.
15. *Czasopismo Lekarskie*. — 1907. — S. 325–326.
16. *Debicki J.* X-Rays and the problem of races / J. Debicki, M. D. // *Read before the I Congress of Radiologie*. London. — 1925. — S. 486.
17. *Dębicki Jaxa J.* Nauczanie rentgenologii a studjum lekarskie / Jaxa J. Dębicki // *Polska Gazeta Lekarska*. — 1928. — № 2. — S. 32–34.
18. *Dobżyński F.* Uber photographische Wirkung elektromagnetischen der Wellen / F. Dobżyński // *Philosophical Magazine*. — 1891. — Vol. 31. — P. 75.
19. *Frost E.* The First X-Ray Experiments in America / E. Frost // *Dartmouth Alumni Magazine*. — 1930. — April.
20. *Grek J.* O mięśaku żołądka (Sarkoma ventriculari) / J. Grek // *Polska Gazeta Lekarska*. — 1927. — № 43. — S. 788–794.
21. *Gruca A.* Rak prostaty na podstawie materialu Lwowskiej kliniki chirurgicznej / A. Gruca // *Polska Gazeta Lekarska*. — 1924. — № 14/15. — S. 162–164.
22. *Janusz W.* Częstość raka i śmiertelność z powodu niego w świetle statystyki Zakładu anatomii patologicznej UJK we Lwowie / W. Janusz // *Polska Gazeta Lekarska*. — 1925. — № 6/7. — S. 129–132.
23. *Herman M.* O znaczeniu rozpoznawczem promieni Roentgena w kamicy nerkowej / M. Herman // *Przegląd Lekarski*. — 1899. — № 6. — S. 71–72.
24. *Korosteński Z.* Ciemne promienie światła a w szczególności roentgenowskie w teorii i praktyce / Z. Korosteński. — Lwow, 1896.

25. *Kuhn A.* Statystyka smiertelnijsi z raka w Galicji w latach 1873–1912 na podstawie wykazow ruchu ludnosci / *A. Kuhn // Polska Gazeta Lekarska.* — 1922. — № 19. — S. 394.
26. *Laskownicki S.* O leczeniu raka stercza / *S. Laskownicki, E. Meisels // Pol. Przeg. Chir.* — 1933. — XII. — S. 5–6.
27. *Lebhart S.* Insulina w odolnem leczeniu chorych na raka / *S. Lebhart // Polska Gazeta Lekarska.* — 1927. — № 42. — S. 736–737.
28. *Loria S.* O promieniowaniu. Z cyklu: Leczenie energią promienną / *S. Loria // Polska Gazeta Lekarska.* — 1930. — № 21. — S. 419–443.
29. *Machek E.* Badanie promieniami Roentgena w przypadkach utkwienia ciał obcych w oku i oczodole / *E. Machek // Księga pamiątkowa Uniwersytetu Lwowskiego.* — 1900. — S. 19.
30. *Mars F.* Uwagi nad obecnym stamen radoiterapii w chorobach kobiecych / *F. Mars, A. Czyzewicz (jun.), E. Groebel i in. // Tygodnik lek.* — 1913. — № 51 (PL. — 1913. — № 52. — S. 692).
31. *Meisels E.* Jak należy naświetlać nowotwory złośliwe / *E. Meisels // Polska Gazeta Lekarska.* — 1924. — № 33. — S. 449–451.
32. *Meisels E.* Kliniczne uwagi o dzisiejszym stanie rentgenoterapii nowotworów złośliwych / *E. Meisels // Polska Gazeta Lekarska.* — 1923. — № 33. — S. 605–606.
33. *Meisels E.* O ważności naświetlań raka macicy z wielu ognisk / *E. Meisels // Polska Gazeta Lekarska.* — 1929. — № 45. — S. 858–860.
34. *Meisels E.* Ścisłość rozpoznania roentgenologicznego wrzody dwunastnicy / *E. Meisels // Polska Gazeta Lekarska.* — 1924. — № 8/9. — S. 109–110.
35. *Meisels E.* Wpływ biologiczny promieni Roentgena i radu w zależności od długości fali i intensywności naświetlań / *E. Meisels // Polska Gazeta Lekarska.* — 1931. — № 4. — S. 73.
36. *Ostrowski T.* Przyczynki do chirurgii dróg żółciowych. W sprawie nowotworów dróg żółciowych / *T. Ostrowski // Polska Gazeta Lekarska.* — 1931. — № 39. — S. 753–755.
37. *Pańczszyn M.* Wpływ leczniczy promieni Roentgena na twardziel (skleroma) dróg oddechowych / *M. Pańczszyn, S. Lechm // Przegląd Lekarski.* — 1914. — № 23. — S. 357.
38. *Polska Gazeta Lekarska.* — 1925. — № 50. — S. 1090.
39. *Polska Gazeta Lekarska.* — 1937. — № 27. — S. 516.
40. *Puluy I.* Radiant Elektrode Matter and the so Called Fourth State / *I. Puluy.* — London : Physical Memoirs, 1889. — Vol. L, Pt. 2. — S. 233–331.
41. *Puluy I.* Strahlende Elektrodenmaterie und der sogenannte vierte Aggregatzustand / *I. Puluy.* — Wien : Verlag Carl Gerold Sohn, 1883.
42. *Puluy I.* Strahlende Elektrodenmaterie / *I. Puluy // Wiener Berichte I.* — 1880. — 81. — 864–923 s. ; II. — 1881. — 83 s. — 402–420; III. — 1881. — 83 s. — 693–708 s.; IV. — 1882. — 85. — 871–881 s.
43. *Sabat B.* Metoda rentgenokimograficznego rejestrowania ruchów przepony, serca i tętnicy głównej. Lwowski Tygodnik Lekarski / *B. Sabat.* — 1911. — № 28. — S. 395–396.
44. *Sabat B.* Uber ein Verfahren der roentgenographischen Darstellung der Bewegungen innerer Organe (des Herzens, der Aorta, des Zwerchfells) / *B. Sabat // Fortschritte auf dem gebiete der Roentgenstrahlen.* — 1913. — № 20. — S. 42–44.
45. *Sabat B.* O rentgenografii śródnarządowej, w szczególności śródprostniczej i śródżołądkowej / *B. Sabat // Polski Przegląd Radiologii.* — 1929. — № 4. — S. 237–242.
46. *Sawicka H.* Zmiany we krwi chorych na raka macicy pod wpływem naświetlań energią promieniotwórczą / *H. Sawicka, K. Wiślański // Polska Gazeta Lekarska.* — 1925. — № 38. — S. 801–803.
47. *Seidler M.* Rak macicy a ciąża / *M. Seidler // Polska Gazeta Lekarska.* — 1929. — № 22. — S. 409–411.
48. *Skorowidz przemysłowo-handlowy Królestwa Galicji.* — II wydanie. — Lwów, 1912. — S. 86.
49. *Skórczewski W.* O wpływie leczenia radem na przemianę materii u dnawuch / *W. Skórczewski, I. Sohn // Lwowski tygodnik lekarski.* — 1913. — № 20. — S. 349–350.
50. *Smoliński J.* Przyczynek do klinicznej serodjagnostyki nowotworów złośliwych / *J. Smoliński // Polska Gazeta Lekarska.* — 1925. — № 6. — S. 123.
51. *Solowij A. J.* Rzut oka na rozwój i obecny stan leczenia operacyjnego mięśniow/włukniaków macicy / *A. J. Solowij // Przegl Lek.* — 1899. — № 16. — S. 202–204.
52. *Solowij A. J.* Kilka uwag o raku macicy podczas ciąży i porodu oraz o jego leczeniu / *A. J. Solowij // Przegl Lek.* — 1900. — № 2. — S. 24–26.
53. *Sprawozdanie lekarskie szpitala powszechnego Krajowego we Lwowie na rok 1873 // Dyrekcja szpitala Powszechnego.* — Lwów, 1875. — S. 69, 89, 90, 94–97, 105–106, 113, 115.
54. *Supady J.* Organizacje i instytucje onkologiczne w Polsce przed II wojną światową, Historia interny Polskiej / *J. Supady // Pol. Arch. Med. Wewn.* — 2008. — S. 118 (1–2).
55. *Tumidajski J.* Wpływ naświetlań promieniami Roentgena przy cukrycy i schorzeniach nerek / *J. Tumidajski // Polska Gazeta Lekarska.* — 1923. — № 50. — S. 820.

56. *Tumidajski J.* W sprawie lwczenia nowotworów złośliwych / J. Tumidajski, Z. Tomanek // Polska Gazeta Lekarska. — 1927. — № 36. — S. 618–621.
57. *Ungar M.* Ziarniak złośliwy, patogeneza, etjologia oraz leczenie z uwzględnieniem dwóch rzadszych przypadków / M. Ungar // Polska Gazeta Lekarska.. — 1929. — № 42. — S. 799–800.
58. *Weckowski K.* Statystyka raka i nowotworów złośliwych na terenie Małopolski za rok 1930 / K. Weckowski // Polska Gazeta Lekarska. — 1931. — № 51. — S. 988–995.
59. *Wiczkowski J.* Białaczka limfoidalna / J. Wiczkowski // Przegl Lek. — 1917. — № 29. — S. 244.
60. *Wiczkowski J.* Z badań nad etyologią białaczki / J. Wiczkowski // Przegl Lek. — 1918. — № 6. — S. 42.
61. *Wojtkiewicz-Rok W.* Klinika chorób wewnętrznych Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1897–1939 / W. Wojtkiewicz-Rok // Medycyna nowożytna. — 1994. — № 1/2. — S. 69–86 (84).
62. *Ziembicki W.* Przemowienie na otwarciu Instytutu / W. Ziembicki // Polska gazeta lekarska. — 1931. — № 51. — S. 1000–1003.
63. *Zwoździak W.* Historia Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Lwowskiego // Arhiwum historii medycyny / W. Ziembicki. — Warszawa, 1965. — № 3. — S. 214.
64. *Архів ЛОКЛ, накази.* — 1948.
65. *Ганіткевич Я.* До 750-річчя Львова. Українська медицина Львова до початку II світової війни / Я. Ганіткевич // Лікарський збірник. Медицина і біологія. Нова серія. — Т. XVIII. — Львів, 2010. — С. 85.
66. *Діло.* — 1908. — 2 трав.
67. *Львівські вісті.* 1941. — 11 груд.
68. *Режим доступу:* <http://www.mangaforum.dmkproject.pl/praca/Album.pdf>.
69. *Режим доступу:* http://www.ujk.edu.pl/org/rozmaitosci/images/pliki/Hugo_Steinhaus.pdf.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2015.

ПРИМІТКИ

¹ Іван Пулюй (1845–1918) — відомий у світі вчений у таких галузях: математиці, астрономії, теології, філософії, фізиці (електротехніка та термодинаміка). Був видатним популяризатором і блискучим педагогом, володів 15 мовами. За видатні досягнення у 1910 році імператор Австро-Угорщини Франц-Йосиф призначив Пулюя придворним радником, а в 1916 році нагородив відзнакою — Лицарським Хрестом Цісаря Франца-Йосифа. Того ж року вчений отримав пропозицію зайняти посаду міністра освіти, однак через поганий стан здоров'я змушений був відмовитися від неї, вийшов на пенсію. Помер 31 січня 1918 року.

² Станіслав Лорія (Stanisław Loria, 1883–1958) — професор Львівського університету. Викладав теоретичну та експериментальну фізику, читав курси термодинаміки, гідродинаміки, механіки, теорії електрики і магнетизму, теорії електронів та теоретичної оптики. У 1919 році отримав титул звичайного професора. Серед найбільш відомих праць «Відносність і гравітація», у якій викладено основи загальної теорії відносності, та «Ефір і матерія». У 1918–1927 рр. більше відомий як фізик-оптик. Цікавився теорією А. Ейнштейна: під час інаугурації зробив доповідь на тему теорії відносності (1920 р.), читав лекції, видав книгу на цю тему. У 1914–1917 рр. досліджував радіоактивність в інституті Е. Резерфорда. З 1917 обіймав посаду завідувача кафедри теоретичної фізики, з 1927 — завідувач кафедри експериментальної фізики Львівського університету. Під час радянської окупації продовжував працювати. У 1945 р. виїхав до Вроцлава.

³ Емануель Емерик Махек (Emanuel Emeryk Machek, 1852–1930). Після закінчення медфакультету Віденського університету проходив практику у Кракові та Гейдельбергу. У Львові розпочав трудову діяльність із ведення приватної практики (1884–1892 рр.). З 1892 до 1927 р. обіймав посаду завідувача офтальмологічного відділення Львівського загального шпиталю. Також з 1898 р. керував офтальмологічною клінікою медичного факультету Львівського університету (до 1922 р.). Поєднував керівництво відділенням та клінікою очних хвороб. Вважався авторитетом світового рівня в царині окулістики, теоретик та практик. Його новаторські методики оперативних втручань використовуються й досі (наприклад, операція при птозі повіки). Ініціатор та виконавець програми лікування трахоми.

⁴ Вільгельм Гельман (Wilhelm Hellman, 1890–1940) — ветлікар. Про Генрика Волліша інформація відсутня. Вже 1898 р. було прийнято робити знімки у відкритій ними рентгенологічній лабораторії.

⁵ Броніслав Єжи Сабат (Sabat Bronisław Jerzy, 1871–1953). Вивчав рентгенологію та радіологію під керівництвом К. Рентгена, потім працював у Парижі в лабораторіях А. Беккереля, Марії та П'єра Кюрі. У Львів молодий лікар прибув 1908 р., займався приватною практикою, брав активну участь у засіданнях Львівського лікарського товариства. У 1911–1920 рр. керував рентгенологічною лабораторією (pracownia) Загального шпиталю. Починаючи з 1921 р. його професійна діяльність пов'язана із лікувальними установами Варшави.

⁶ Рентгенівські знімки склалися у фільми за допомогою тримачів, зроблених та спроектованих належним чином по відношенню до світла.

⁷ Проф. Антоній Цешинський (Antoni Cieszyński, 1882–1941) — завідувач кафедри стоматології медфакультету Львівського університету.

⁸ «Kurs stomatologii w zakresie wiadomości potrzebnych lekarzowi praktycznemu».

⁹ Мар'ян Іванович Панчишин (1882–1943) — лікар і громадський діяч. Організатор Українського лікарського товариства, яке очолював багато років, піонер охорони здоров'я в Західній Україні. Закінчив медичний факультет Львівського університету у 1909 році, працював асистентом кафедри анатомії, з 1912 р. — асистент клініки внутрішніх хвороб. Під час Першої світової війни керував протиепідемічними шпиталями, з 1918 р. налагодив медичну службу Української армії. За проукраїнську позицію був звільнений із університету. 1919 року відкрив приватний медичний кабінет, у 1924–1925 роках — ректор Українського таємного університету, після ліквідації якого зосередився на роботі, з 1937 року — керівник відділення внутрішніх хвороб «Народної лічниці». Після окупації Галичини Радянським Союзом з жовтня 1939 року очолював відділ охорони здоров'я Львівської області, з грудня того ж року — завідувач терапевтичної клініки медичного інституту. У 1939–1941 рр. як депутат Верховної Ради СРСР надавав допомогу у порятунку від репресій. У роки німецької окупації у 1941–1943 рр. — керівник клінік медінституту. Вбивства львівських лікарів, які прокотились Львовом, змусили його переховуватися від польських бойовиків у митрополичій резиденції на Святоюрській горі. Помер 9 жовтня 1943 року.

¹⁰ Лише у 1918 р. дана доповідь була надрукована у №43 *Przeglądzie Lekarskim*, с.289–291.

¹¹ На Львівському лікарському товаристві М. Панчишин представив пацієнтів, що були проліковані рентгенологічними променями: саркома Капоші, склерома трахеї, мієлолейкоз; зміни позитивні — PL, №9, 1918, s.71.

¹² Ярослава Криштальська-Рудницька (1898–1966) — радіолог, рентгенолог, завідувач рентгенкабінету Народної лічниці у 1928–1946 рр., доцент курсу рентгенології кафедри пропедевтичної терапії, з 1955 до 1966 р. — завідувач кафедри рентгенології та медичної радіології Львівського медичного інституту.

¹³ Еміль Майзельс (Emil Meisels, 1890–?) — працював асистентом клінік акушерсько-гінекологічної (1913–1914 рр.) та внутрішніх хвороб (1919–1926 рр.), згодом — керівник рентгенологічної лабораторії клініки внутрішніх хвороб. Крім того, вів приватну практику у Радіологічному інституті, заснованому його батьком Юлієм Майзельсом у 1908 р. З 1920 до 1939 р. очолював його. У 1912–1913 рр. проходив стажування у Берліні, Гамбургу, Відні та Фрайбургу з рентгенотерапії. У 1941 році очолював онкологічну клініку у Львові.

¹⁴ <http://europemc.org/backend/ptpmcrender.fcgi?accid=PMC2479121&blobtype=pdf>

¹⁵ K. Orzechowski and E. Meisels Untersuchung Über das Verhalten des Vegetativen Nervensystems in der Epilepsie // *Epilepsia*. p. 293–306. June 1913; Meisels E. Torsion Des Magens // *Acta Radiologica*. Jan 1925. Vol. 4, N 4. s. 363–367; Liebhart S., Meisels E. Über die sogenannten Spätschädigungen nach Radiumbest 9 in der Gynäkologie. Von Strahlenther // *KLINISCHE WOHENSCHRIFT*. 1931. №40, 508 (1875 stor.); Meisels E. Metastasen // *Zeitschrift für Krebsforschung*. 1937. Volume 46, Issue 3 Supplement, pp 106–111; Jablonski K., Meisels E. Der diagnostische Wert der Cystographie bei Placenta praevia // *Zbl. Ginäk.* 1938. №6. s. 532–538; Meisels E. The course of Besnier-Boeck's disease of the lungs in serial roentgenograms // *Amer J. Roentgenol.* Oct 1940. 44: 564–7.

¹⁶ Бохеньські Казімеж (Bocheński Kazimierz, 1871–1953). Після закінчення медичного факультету Краківського університету (1898 р.) працював у Кракові (1898), з 1899 до 1920 р. — асистент кафедри та клініки акушерства та гінекології Львівського університету, у 1921–1939 рр. — керівник, у 1939–1941, 1944–1946 рр. — завідувач кафедри Львівського медінституту. Організував у Львові перший у тогочасній Польщі відділ онкогінекології. З 1946 р. — керівник клініки акушерства та гінекології Вроцлавського університету.

¹⁷ Гуго Діонізі Штайнгауз (Hugo Dyonizy Steinhaus, 1887–1972) — польський математик, співзасновник Львівської математичної школи. Відомий як популяризатор науки й афорист. Починав вивчення математики у Геттінгенському університеті (Німеччина). Професор Львівського університету (1920–1941). Був науковим керівником Стефана Банаха (Stefan Banach, 1892–1945) — польський та український математик, професор Львівського університету та Львівської Політехніки (з 1924), декан фізико-математичного факультету Львівського університету (1939), член Польської Академії знань (1924) та член-кореспондент АН УРСР (1939). Один із творців сучасного функціонального аналізу.

¹⁸ Юзеф Ханя-Дембіцкі (Józef Chania-Dębicki, 1877–1930). Закінчив медичний факультет Львівського університету у 1901 р. Під час навчання працював у клініці внутрішніх хвороб, займався дослідженнями в галузі фізики, механіки. У 1897 р. винайшов прилад світлової регенерації голосу та його реєстрації під час електромагнітної передачі із використанням селенових комірок, який був запатентований під назвою геліофонограф у країнах Європи та Америки (1898). З 1901 р. студював у Відні патаномію, бактеріологію та рентгенологію. До 1905 р. працював у загальному шпиталі Чернівців, згодом вступив на військову службу (до 1918 р.), паралельно вів приватну практику рентгенолога. У 1905–1906 рр. студював рентгенологію під керівництвом Г. Гольцкнехта. З 1914 р. займається виключно радіологією, керуючи під час війни рентгенологічними кабінетами у великих військових шпиталях. 1918–1919 рр. — знову у Гольцкнехта. З 1919 до 1923 р. працює рентгенологом у хірургічній клініці у Львові, викладає радіологію. В кінці 1924 р. вивчає ветеринарну рентгенологію у Дрездені, Лейпцигу та Берліні. З 1926 р. — доцент рентгенології у Львівській академії ветеринарної медицини.

¹⁹ Гвідо Гольцкнехт (Holzknecht Guido, 1872–1931) — відомий австрійський рентгенолог.

²⁰ *Klinische Untersuchungen bei Erkrankungen der Lunge. Ztschrft.f.arztl. Fortblinding Nr 18/23. Ueber Stereoskopie. Frtschr.a.d.Geb.d.Rntgstr. XXX, 1923. Verfahren beim Einstellen der Rontgenrche. Strahlender XV, 1923. Rontgenbehandlung der Kelkopf-tuberculose. Strahlender XVIII, 1924. Le traitement de la tuberculose du larynx. Journ. De radiol. X 3/26. Bemerkungen zum gegenw. Stand der Roentgenologie in der Tierheilkunde, Frtsch. A.d.Geb.d.Rtgenstr. XXXIII 1925. X-Rays and the Problem of Races. The British Journal of Radiology, grudzień 1925. Rentgenstrahlen u. die Rassenfrage. Strahlentherapie XXIII/26.*

²¹ Адам Зигмунт Чижевіч (Adam Zygmunt Czyżewicz, 1841–1910). Закінчив Краківський університет (1865). Вже перші публікації свідчили про системне бачення розвитку акушерства. З 1871 року у Львові обіймав посади завідувача

акушерського та гінекологічного відділень Загального шпиталю, директора школи акушерок. Займався громадською роботою: міський радник здоров'я, віце-президент Львова, посол Крайового сейму від Самбора, більше 30 років був членом Крайової ради здоров'я та довгі роки її президентом. У 70-х роках XIX ст. працював над створенням статуту районних лікарів. Саме за його безпосередньої участі були впроваджені в дію основні засади нормування крайової служби здоров'я. Організатор шпитальної справи, за його сприяння було побудовано новий акушерсько-гінекологічний корпус у Загальному шпиталі.

²² Гжегож Зємбіцкі (Grzegorz Ziembicki, 1848–1915) — завідувач хірургічного відділення ЗШ у 1883–1915 рр. Після закінчення медичного факультету в Парижі (1876 р.) працював там у 1876–1879 рр. У Відні стажувався у Більрота (1880 р.). З 1880 р. — у Львові: очолює хірургічне відділення КЗШ (1883 р.), стає членом Крайової ради здоров'я (1888 р.), відзначений орденом Залізної корони (1901 р.). Як талановитий хірург-клініцист, лікар з винятковими організаційними здібностями та баченням перспективи, багато уваги приділяв розвитку хірургії, організації надання хірургічної допомоги та розвитку хірургічних спеціальностей. Мав різносторонні наукові інтереси: хірургічне лікування судинних аневризм, захворювань жовчовивідних шляхів, пухлин яєчників, флегмон заднього середостіння; екстирпації матки, хірургії брижової сумки; опрацьовував синдром наглої смерті при переломах кісток, питання дитячої хірургії, ортопедії, нейрохірургії.

²³ Його дисертаційна робота, захищена у Парижі, стосувалась пухлин яєчників: «Клінічні дослідження солідних пухлин яєчника *Essai clinique sur les tumeurs solides de l'ovaire*», Paris, 1876.

²⁴ «O francuskiej metodzie wycinania macicy przez pochwę z trawłą hemostazą następową». №3. PL.

²⁵ Адам Іван Соловій (Adam Johanne-Jan Sołowij, 1859–1941). Закінчив Ягеллонський університет (1884 р.), спеціалізувався з акушерства та гінекології у Віденському університеті (1884–1887 р.). Після повернення до Львова працював асистентом Львівської акушерської школи (1897–1901), потім у Львівському університеті на кафедрі акушерства та гінекології доцентом (1901–1908) та професором (1908–1930). Завідувач акушерсько-гінекологічного відділення Загального шпиталю (1910–1930 рр.). Вперше у Польщі застосував щипці Кьєланда, ним були науково обгрунтовані та розширені покази до операції кесаревого розтину. Автор чотирьох десятків наукових робіт, у т. ч. монографій. Як спеціаліст-акушер підтримував природний перебіг пологів, що свідчить про його глибоке розуміння природи жіночого організму та відповідальне ставлення до виконання своїх обов'язків. У підручнику для акушерок, виданому у 1911 р., акцентував увагу на показі практичних методик навчання середнього медичного персоналу. У 1898–1902 р. спільно із Є. Озаркевичем, Щ. Сельським, В. Морачевським, С. Окуневською брав участь у роботі та виданні збірника Лікарської комісії Наукового товариства ім. Шевченка. Перший із лікарів ЗШ опублікував наукові статті українською мовою. Трагічно загинув у числі інших професорів Львова, 4 липня 1941 р. розстріляний німецькими окупантами на Вулицьких пагорбах разом із іншими науковцями Львова.

²⁶ Юзеф Дрогослав Вічковський (Józef Drohosław Wiczkowski, 1858–1924) — старший ординатор відділення внутрішніх хвороб КЗШ (1899–1912 рр.), директор ЗШ (1914–1918 рр.). Закінчив медичний факультет Краківського університету (1883 р.), працював у Кракові. Із 1886 р. його життя тісно пов'язане із ЗШ: працював асистентом, на посаді хіміка патологічного у лабораторії (1887–1900 рр.). Завідувач II відділення внутрішніх хвороб жіночого (1900 р.), завідувач I відділення внутрішніх хвороб чоловічого (1910–1924 рр.). Мав різносторонні наукові інтереси: лабораторна діагностика захворювань в кардіології, пульмонології, нефрології та фізйатрії. Особливу увагу приділяв онкології та гематології.

²⁷ *Przegląd lekarski*. — 1896. — № 27. — S. 379–380; *Polska Gazeta Lekarska*. — 1925. — №13. — S. 303–305 (надруковано після смерті Ю. Вічковські).

²⁸ Виступ на засіданні Львівського лікарського товариства // *Polska Gazeta Lekarska*. — PGL. 1923. — №8. — С. 143.

²⁹ Станіслав Ляковніцкі (Laskownicki Stanisław, 1892–1978). Після медичного факультету Львівського університету (1920 р.) стажувався в Парижі та Відні. Завідувач урологічного відділення Львівського загального шпиталю (1928–1942 рр.), за сумісництвом — асистент, доцент, професор кафедри хірургії (з 1938), керівник курсу урології (1928–1942) Львівського університету; з 1943 р. працював у Варшавському шпиталі соціальної допомоги та у Кракові.

³⁰ Казімеж Бохеньські (Bocheński Kazimierz, 1871–1953). Після закінчення медичного факультету Краківського університету (1898 р.) розпочав роботу на посаді асистента кафедри та клініки акушерства та гінекології медичного факультету Львівського університету (1920 р.). Очолював цю кафедру з 1921 до 1939 рр., працював у медичному інституті у 1939–1941 та 1944–1946 рр. Виїхав до Польщі, де обійняв посаду керівника клініки акушерства та гінекології Вроцлавського університету (1946–1948 рр.).

³¹ 1935 hospitalizowano w Zakładzie 265 oraz leczono ambulatoryjnie 131 chorych, w sumie 396 osób. Wykonano w tym czasie 3080, tzw. głębokich naświetleń promieniami Roentgena. Zakład zatrudniał 2 osoby: dr K. Więckowskiego i Zofię Sokółowską.

³² Проф. Роман Ренцкі (Roman Rencki, 1867–1941). Закінчив Ягеллонський університет (1894 р.), у 1897 р. разом із своїм науковим керівником проф. Глюзіньські переїхав до Львова. З 1920 до 1941 р. — керівник терапевтичної клініки. За його ініціативою було прийнято рішення про надбудову двох поверхів корпусу клініки (реалізовано у 1923–25 рр.). Його власним коштом було обладнано скляним дахом четвертий поверх будівлі для покращення інсоляції та перебування там хворих на туберкульоз. У результаті збільшення площ було організовано багато нових підрозділів — не тільки лікувальних, але й діагностичних, у т. ч. радіологічний підрозділ, для якого було закуплено багато сучасної апаратури: рентгенівські апарати (один — з метою діагностичною, інший — з лікувальною), апарат ЕКГ, обладнання для клінічної лабораторії тощо. У 1936 р. було закуплено радій для використання усіма клініками.

³³ *Ilustrowany informator miasta Lwowa na rok 1939 // Komunalna Kasa Oszczędności*. 1939. s.35.

³⁴ Проф. Гаврило Парфентійович Ковтунович (1892–1961), закінчив медичний факультет Київського університету (1922 р.), працював у Житомирській, Курській областях, у Мінську, Ленінграді, Уфі, Сухумі, Душанбе. З 1945 р. — завідувач кафедри пропедевтичної хірургії Львівського медичного інституту.

³⁵ Проф. Гнатишак Анатолій Іванович (1917–1997). Закінчив медичний факультет Львівського медичного інституту у 1941 р., працював хірургом Львівської залізничної лікарні (1941–1943 рр.), у м. Ольбернхау, Німеччина, у хірургічній клініці Львівського медичного інституту (1945–1946 рр.); згодом на кафедрі загальної хірургії, кафедрі рентгенології та радіології.

З 1959 р. доцент, з 1961 р. — завідувач кафедри загальної хірургії; у 1966–1980 рр. — завідувач кафедри онкології Львівського медичного інституту.

³⁶ Проф. Білинський Борис Тарасович (1933 р. н.) — завідувач кафедри онкології та радіології у 1986–2004 рр.

О. Н. СТАДНИК¹, О. В. ТРИЛЬ²

¹ Львовская областная клиническая больница

² Львовский государственный онкологический региональный лечебно-диагностический центр

ОНКОЛОГИЯ И РАДИОЛОГИЯ ВО ЛЬВОВЕ: ОТ ПЕРВЫХ ШАГОВ К СТАНОВЛЕНИЮ

Резюме. Во второй половине XIX века во всем мире началось бурное развитие наук. В украинской научной среде и в львовской, в частности, было сделано невероятное количество открытий, разработаны новые устройства, высказаны гипотезы, которые во многих случаях стали знаковыми в контексте мирового цивилизационного развития. Изобретательство коснулось всех без исключения отраслей технических и естественных наук, в том числе и медицины. Это небольшое исследование имеет целью хотя бы частично восстановить имена гениев — наших соотечественников, которые принесли славу нашему народу. Открытие украинца Ивана Пулюя, изобретения львовян Юзефа Ханя-Дембицки, Бронислава Сабата, Антония Цешинского и других должны занять подобающее место среди мировых научных достижений.

Ключевые слова: Львов, Львовский общий госпиталь, радиология, радиотерапия, радий, онкология.

О. М. STADNYK¹, О. V. TRIL²

¹ Lviv Regional Clinical Hospital

² Lviv State Oncological Regional Treatment and Diagnostic Center

ONCOLOGY AND RADIOLOGY IN LVIV: FROM THE FIRST STEPS TO ESTABLISHING

Summary. The latter half of the 19th century was marked by worldwide rapid development of science. A great number of discoveries were made in the Ukrainian scientific society, in Lviv in particular, including invention of new devices, introduction of hypotheses which in many cases became significant in terms of world civilization development. Invention activities affected all without distinction technical and natural sciences as well as medicine. This study is aimed at least to restore the names of our compatriots in memory, the geni who lent eclat to our nation. The discoveries made by Ivan Puliuy, inventions of Lvivian Jozeph Khan-Dembitskyi, Bronislav Sabat, Antony Tsieshynskiy and others should take a rightful place among the world scientific achievements.

Keywords: Lviv, Lviv general hospital, radiology, radiotherapy, radium, oncology.